

SIPOS JÓZSEF

Az Egységes Párt 1922-es választási programja

Az Egységes Párt választási programja elkészítésének körülményeit a szakirodalom még nem tisztázta. Az 1991-ben megjelent *Magyarországi pártprogramok 1919–1944* című kötet csupán azt említi, hogy a párt programját „1922 tavaszán kiáltvány formájában tették közzé”. Azokra a kérdésekre, hogy hol és mikor jelent meg e program, nem kapunk pontos választ.¹

E kérdésekre nem kereste a választ Szabó Ágnes: *A konszolidáció kezdete – 1922* című, először 1994-ben megjelent tanulmánya sem.² Ugyanez állapítható meg Paksy Zoltán: *Választások Bethlen-módra – 1922* című, 2010-ben megjelent tanulmányáról is. E tanulmányok – mint látni fogjuk – nem vállalkoztak a program részletes elemzésére sem, és több sematikus vagy leegyszerűsítő választ tartalmaznak.³

Az Egységes Párt megalakítása

Az Egységes Párt a Kisgazdapárt kormánypárttá bővítésével jött létre. 1922. január 25-én a Kisgazdapárt parlamenti képviselőcsoportja a következő fontos határozatot hozta: „A párt, mint a keresztény agrár-gondolat megtestesítője, programjának, különösen a földbirtokreform bec sületes végrehajtásának tekintetében, hasonlóképpen az 1920. évi I. és XVII. tc. és az 1921. évi XLVII. tc.-ben lefektetett alkotmányos jogrendnek bármely irányból jövő megtámadásával szemben vallott álláspontjának változatlan fenntartása mellett kijelenti, hogy elérkezettnek látja az időt arra, hogy egységes táborába szólítsa mindazokat, akik a párt elveit férfias őszinteséggel magukévá teszik.

A párt egyetemes nemzeti érdekeket szolgáló programjának megfelelően, miként azt 1921. december havában elhatározta, nevét Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári Pártra bővíti, és testvéri szeretettel várja a termelőmunka és a szellemi élet azon munkása-

¹ Gergely Jenő – Glatz Ferenc – Pölöskei Ferenc (szerk.): *Magyarországi pártprogramok 1919–1944*. Budapest, 1991. 64. Ez érvényes a kötet 2003-as kiadásában írtakra is (64–67.). Azt megemlítik, hogy az Egységes Párt programja a *Parlamenti Almanach az 1922–1927. évi Nemzetgyűlésre* című kiadvány (szerk. Baján Gyula, Budapest, 1922.) 141–144. oldalán található.

² Szabó Ágnes: *A konszolidáció kezdete. Az 1922. évi nemzetgyűlési választások*. In: Földes György – Hubai László (szerk.): *Parlamenti választások Magyarországon 1920–1990*. Budapest, 1994. 83–104. Második megjelenése: uő: *A konszolidáció kezdete – 1922*. In: Földes György – Hubai László (szerk.): *Parlamenti választások Magyarországon 1920–1998*. Budapest, 1999. 85–104.

³ Paksy Zoltán: *Választások Bethlen-módra – 1922*. In: Földes György – Hubai László (szerk.): *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010*. Budapest, 2010. 83–109., különösen: 96–97.

it, akik a magyar földműves nép millióival karöltve kívánnak dolgozni a független Magyarország feltámadásáért és megerősödéséért.”⁴

Ez azt jelentette, hogy csak azok a politikusok léphettek be a Kisgazdapártba, akik elfogadták e törvényeket: vagyis a földreformtörvény végrehajtását, Horthy Miklós kormányzói jogkörét és a Habsburg-ház detronizációját. Ezeket tehát gróf Bethlen István miniszterelnöknek és a tizenkilenc disszidens politikusnak is el kellett fogadni. Így léphettek be a Kisgazdapártba február 2-án. Ezt kellett tenniük a február 23-án a pártba belépett Nemzeti Középpárt és a Magyar Rendpárt, illetve a március 2-án csatlakozott Függetlenségi és '48-as Párt konzervatív politikusainak is. Ez azt is jelentette, hogy a belépőknek lényegében a volt Kisgazdapárt programját is el kellett fogadniuk. Az új párt vezére Bethlen lett, elnöke pedig Nagyatádi Szabó István parasztpolitikus.⁵

A Nemzethez! című kiáltványról

Ennek ellenére az új kormánypártban jelentős küzdelem folyt a választási program elkészítése körül. Ennek első megnyilvánulása volt az Egységes Párt Intézőbizottsága által március 5-én elfogadott *Nemzethez!* című kiáltvány. Ezt Nagyatádi Szabó és Bethlen mellett minden vezetőségi tag aláírta. E kiáltvány felsorolta a volt nemzetgyűlés legjelentősebb törvényalkotásait: visszaadta a parasztság és az iparosok szabadságát, mert megszüntette a rekvirálást és az árak maximálását, áttért a szabad forgalomra, törvénybe iktatta a földreformot, annak végrehajtása a független bíróság útján folyamatban van, a kisiparosok kívánsága szerint módosította az ipartörvényt, visszaállította a „polgári rendet és békét” és megindította a termelőmunkát. A választások előtt az „egységes táborba, a Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgárpárt zászlaja alá” szólított minden magyart, aki „összeomlott hazánknak a *keresztény erkölcs és nemzeti gondolat alapján* való újjáépítésében önzetlen részt akar venni!” A drágaságért, a nélkülözésekért és a trianoni békéért a kiáltvány a forradalmakat tette felelőssé. Ez utóbbi megváltoztatása érdekében nyugalmat és békét szorgalmazott az országban és a külfölddel is. Ragaszkodott a „jelenlegi alkotmányos rendhez” és a nemzeti királysághoz. Ígérte: „...a kenyér politikáját folytatjuk, hogy munkája és megélhetése legyen minden magyar embernek!” Állította: a mezőgazdasági és az ipari termelőmunka fellendítése nyújt erőt, hogy „Kossuth Lajos és Széchenyi István Magyarországot [...] valóra válthassuk”. E kiáltványban nem esett szó a demokratikus szabadságjogokról és az általános, titkos választójogról.⁶

A kiáltvány március 8-án jelent meg először plakátokon a fővárosban, a kormánypárti lapokban pedig március 11-én, az első oldalon.⁷ Jellemző, hogy azt Nagyatádi Szabó *A Kisgazda* című agrárdemokrata hetilapja nem a párt kiáltványának, hanem „Bethlen István Szózatának” minősítette.⁸

A választási program körüli küzdelmeket mutatja a volt kisgazdapárti liberális-agrárdemokrata képviselők március 10-i országos értekezlete, amelyen a párt eredeti demokratikus programjának választási programként való elfogadását is követelték. Ebben a kérdésben Bethlen engedni kényszerült. Másnap Miskolcon elmondott beszédében bejelen-

⁴ Sipos József: *Nagyatádi Szabó István és a Kisgazdapárt kormányzóparttá bővítése*. Századok, 136. évf. (2002) 5. sz. 989–1059., főleg: 1022.

⁵ Sipos József: *Nagyatádi Szabó István*, i. m.

⁶ Új Barázda, 1922. március 11. 1. [Kiemelés az eredetiben.]

⁷ Új Barázda, 1922. március 11. 1.

⁸ A Kisgazda, 1922. március 18. 3.

tette: „Mi nem azért jöttünk ide, hogy önöknek ezen a napon egy új kormányzati és új pártprogramot adjunk. Hiszen ennek a pártnak megvan a régi programja és a pártok a választások előestéjén új programot csak azért szoktak adni, hogy a népszerűséget maguk felé fordítsák.” Ehhez – kissé cinikusan – még hozzátette: „Egy pártprogram rendszerint egy váltó, amelyet a párt állít ki a nemzettel szemben és amelyet, ha tud, bevált és különösen bevált akkor, ha fizetéképes az a párt.”⁹

Az Egységes Párt miskolci nagygyűlésén Nagyatádi Szabó is kijelentette: „Én ma is azt vallom, amit két év előtt. Én tehát nem adtam fel semmit. A *Kisgazdapárt eredeti programja áll teljes egészében*. A nemzeti demokrácia nincs veszélyben azzal, hogy a Kisgazdapárt megnövekedett. A Kisgazdapárt kibővítette nevét a polgári jelzővel azért, hogy mindenki, aki velünk együtt akar dolgozni, megtalálhassa helyét ebben a pártnban. Mi tehát a régiék vagyunk, csupán csak az idők változtak meg.”¹⁰

Ennél persze sokkal bonyolultabbak voltak az Egységes Párton belüli erőviszonyok, és ebben a helyzetben a Kisgazdapárt régi programja sem maradhatott teljesen változatlan. A IV. Károly április 1-jén bekövetkezett halála után előállt új közjogi helyzetben, amikor is a legitimisták Ottót tekintették a királynak, a szabadkirály-választó agrárdemokraták is szükségesnek tartották újrafogalmazni a párt közjogi álláspontját. Erről április 6-án az Egységes Párt Intéző Bizottsága értekezletén születhetett döntés. Gömbös Gyula – mint a párt ügyvezető alelnöke – április 7-én levelet intézett a párt több, közjogi kérdésben tájékozott tagjához. Ebben arra kérte őket, hogy a pártprogram közjogi és alkotmányjogi részéhez április 12-ig tegyenek konkrét javaslatokat. E levelet az ellenzéki újságok megszerezték és publikálták. Ebből arra következtettek, hogy Gömbös saját elhatározása alapján foglalkozik az Egységes Párt programjának átalakításával.¹¹

Ezt másnap a kormánypárti lapok azzal cáfolták, hogy a párt kibővített programjának szövegezésére már a február 23-án tartott értekezletükön bizottságot küldtek ki. Ezért Gömbös levelei nem jelentenek mást, mint az akkori pártértekezlet határozatának végrehajtását. „A pártprogram revíziója pedig szükségszerű következménye annak – írta a *Szózat* –, hogy a program némely része túlhaladottá vált, másrészt pedig új követelések merültek fel.” Ezért az Intéző Bizottság a választások előtt már e „korrekciókkal akar a nyilvánosság elé lépni. *Nincs tehát új programról szó*, csak időszerű módosításokról.” E módosítások tervezeteinek előterjesztésére a párt közjogászain kívül még mások is felkérést kaptak: Négyessi László a kulturális, Iklódy-Szabó János a közigazgatási, Schandl Károly a mezőgazdasági, Tankovics János pedig a kisiparral foglalkozó programpontok átnézésére és korrekciójára.¹²

Így történt tehát a Kisgazdapárt régi demokratikus programjának a korrekciója, az Egységes Párt programjának elkészítése. E hírek a politikai körökben feltűnést keltettek. Az Egységes Párton belüli konzervatív erők megerősödésével, a Kisgazdapárt demokratikus programját féltő és a jelöltállítással elégedetlen agrárdemokraták e hírek hatására is április 11-i országos értekezletükön megalakították a '48-as Kisgazda-, Földműves és Polgári Pártot. E párt programja az 1921. évi detronizációs törvény alapján állt, és követelte, hogy annak hatályát terjesszék ki a Habsburg-ház összes tagjára. Követelték a „most elsikkadt általános, titkos választójogot, az igazságos és demokratikus adórendszert”, annak progresszivitását a fogyasztási adók eltörlésével, az igazságos kataszter megteremtését, az 1921 au-

⁹ Új Barázda, 1922. március 12. 1–2.

¹⁰ Új Barázda, 1922. március 12. 1–2. [Kiemelés tőlem – S. J.]

¹¹ Világ, 1922. április. 8. 1.

¹² Szózat, 1922. április. 9. 5. [Kiemelés tőlem – S. J.]

gusztusában elfogadott ingó- és ingatlan vagyonszállástörvény olyan módosítását, amely kíméli a kisvagyonot, de nagyobb arányban hozzányúl a „nagy- és főként a háborús vagyonokhoz”. Követelték a „földreform-, házhely- és kisbérleti törvényeknek eddig nagyon silányul végrehajtott, de most már becsületos megvalósítását, a szabad forgalom visszaállítását, a forgalmi és örösi adó igazságos korrigálását, továbbá a hadinyereség adónak a revideálását, a fényűzési adó fölemelését, a jóvátételnek és az állami adósságoknak az aránytalanul nagy tökére való fokozatos áthárítását”. Követelték még az „alsóbb néposztályok rettenetes nyomorúságának” felszámolását, a választások tisztaságának megóvását, korrupció- és erőszakmentességét, a sajtó, az egyesülés és a gyülekezés szabadságának szélesebb körű biztosítását, a „demokratikus községi és törvényhatósági reformot”.¹³

Mindezt azért soroltuk fel, mert – mint látni fogjuk – ez az ellenzéki kisgazdapárti program is hatással volt az Egységes Párt programjának véglegesítésére. Az Egységes Párt választási programja elkészítésének pontos idejét és annak első megjelenési helyét – egyelőre – nem ismerjük.¹⁴

A programról

Szabó Ágnes 1994-es tanulmányában rendkívül röviden és egyoldalúan tárgyalta a párt programját. A harmincegy pontos programból csupán hetet említ meg, de azokat sem elemzi.¹⁵ Paksy már valamivel hosszabb bekezdésben tárgyalja a programot és további néhány ponttal kiegészíti Szabó korábbi elemzését.¹⁶ Az Egységes Párt programjának elemzése tehát szaktanulmányokban is rendkívül felületes. Talán ez lehet az oka annak, hogy egyik szintézis sem ismerteti azt,¹⁷ csak az elmúlt évben megjelent új pártlexikon foglalkozik – jellegének megfelelően – röviden és lényegre törően a programmal.¹⁸ Ezért is indokolt azt részletesebben bemutatni és elemezni.

E program – mint már említettük – harmincegy pontból állt. Követelte a „magyar alkotmány, a gazdasági és társadalmi élet újraépítését, keresztény–keresztény nemzeti alapon”. Szabó Ágnes szerint ez a pont már eleve meghatározta az egész program „célkitűzését és szellemiségét”.¹⁹ Ezen csak azt érthette, hogy e program teljes egészében keresztény nemzeti alapra helyezkedett. Ezt mi nem látjuk bizonyítottnak, ezért később visszatérünk erre a kérdésre. A program elfogadta a „ránk kényszerített” trianoni békét, de „régii hazánk egy talpalatnyi földjéről sem” kívánt soha lemondani. A legitimistákkal szemben ragaszkodott a „magyar nemzeti királyság megteremtéséhez”. Követelte, hogy az ország államformá-

¹³ Sípó József: *A '48-as Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt megalakulása*. In: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti tanulmányok. Studia Historica 13. Szeged, 2010. 135–146.

¹⁴ E program nem jelent meg sem *A Kisgazda*, sem a *Magyar Falu* című hetilapokban, sem az *Új Barázda* című újkonzervatív-agrárius napilapban, sem a fajvédő Szózatban. Nem olvashatunk róla összefoglalót sem a *Világ*, sem *Az Újság* című liberális napilapokban, pedig általában más pártok programjairól megjelentek ilyen írások.

¹⁵ Szabó: *A konszolidáció kezdete*, 92.

¹⁶ Paksy: *Választások Bethlen-módra*, 96–97.

¹⁷ Kollega Tarsoly István (szerk.): *Magyarország a XX. században*. I. köt. Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás. Szekszárd, 1996. 55.; Gergely Jenő – Izsák Lajos: *A huszadik század története*. Budapest, 2000. 63–64.; Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Negyedik, javított és bővített kiadás. Budapest, 2010. 226.

¹⁸ Vida István (szerk.): *Magyarországi pártok lexikona, 1846–2010*. Budapest, 2011. 195.

¹⁹ Szabó: *A konszolidáció kezdete*, 92.

ját „népszavazás döntse el”, tehát e kérdés megoldásának demokratikus útját szorgalmazta. Erre a népszavazásra azonban nem került sor.

A program sürgette az „általános, községenkénti titkos” választójog törvénybe iktatását. Követelte a választások tisztaságának „intézményes biztosítását” és a választókerületek „igazságos és arányos beosztását”. E demokratikus követelésekről tehát e program nem mondott le. E követelések mögött a párt Nagyatádi Szabó által vezetett agrár-demokrata szárnya állt. Ebben – mint láttuk – szerepet játszott a '48-as Kisgazdapárt létrehozása is. Az ő ellenzéki programjukat is ellensúlyozta a programnak ez a része.

Az 5. pont követelte a „felsőház korszerű reformját”. Ez nem a főrendiház visszaállítását jelentette volna, de mégis engedmény volt Bethlennek és a konzervatív uralkodó köröknek. Ennek ellenére a miniszterelnök felsőházra vonatkozó terveinek megvalósítását Nagyatádi és hívei még 1922 nyarán is meg tudták akadályozni,²⁰ s így annak létrehozását 1926-ig elodázták.

A magyar állameszméhez, a nemzeti zászlóhoz és jelvényekhez a program ragaszkodott, annak gyalázását hazaárulásnak tekintette. A nemzetiségeknek azonban a magyarokéval egyenlő szabadságjogokat kívánt s azt is, hogy „anyanyelvüket iskoláikban, a törvénykezésnél, az egyházi, társadalmi és gazdasági életben szabadon használhassák”, tehát széleskörű nemzetiségű jogok megadását tartotta szükségesnek.

A program a 8–13. pontja, összesen hat pont foglalkozott a földreformmal. Ezekről Szabó Ágnes csak azt jegyezte meg, hogy az „szólt a földreform »nemzetmegerősítő« jellegeről”.²¹ Paksy pedig úgy látta, hogy e kérdésben a program „általánosságban fogalmazott”.²² Velük szemben nézzük a pontokat: Javasolták az „állam részére a kisajátítási jog törvénybe iktatását az összes kötött és a nagybirtokra oly mértékben, amint a nép földszükséglete azt igényli”. Ez a követelés erősebb volt, mint a földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó 1920. évi XXXVI. törvényekben foglaltak, amely biztosította az állam elővásárlási és megváltási jogát. A program az állam kisajátítási jogát *kiszélesítette* volna a földigénylők szükségletei szerint.²³ Itt követelték még, hogy a külföldieket és a bankokat a „földvételel és a földbérlettel” tiltsák el. A hadseregnek szállítók és a hadimilliomosok háború alatt vásárolt földjeit kell elsősorban kisajátítani. A középosztályt „kisgazdaelemekkel” kívánták felfrissíteni, amivel a parasztság társadalmi mobilitását sürgették. Az utódállamokból kitiltott és állami alkalmazásban el nem helyezhető középosztálybeliekről és értelmiségiekről pedig a „birtokreform keretében” kell gondoskodni.

A következő pont követelte, hogy az állam erkölcsi támogatásával létesítsenek földbérleti szövetkezeteket. A nagybirtokok el- vagy bérletbe adásánál a földműves „nép szövetkezetei vagy egyesületei részére az elsőbbségi” jogot biztosítsák. A községek részére az állattenyésztés fejlesztése érdekében elegendő legelő biztosítását sürgették. A parasztság, a munkások és a kisiparosok „szövetkezeteinek szabad fejlődést” követelt a program. A parasztságot „kiszipolyozó” árdrágítókat fegyházzal büntessék. „A börzét és az uzsoráskodó kartelleket meg kell rendszabályozni.” A nincstelen szegényparasztoknak nemcsak földet, de „családi házat és baleset, betegség, a rokkantság esetén segílyt s öregségükre nyugdíjat” is követeltek. Az

²⁰ Püski Levente: *Társadalmi érdekképviselet és konzervativizmus. A felsőház felépítése a Horthy-korszakban*. Debrecen, 1996. 12.; Püski Levente: *A Horthy-rendszer (1919–1945)*. Budapest, 2006. 142.

²¹ Szabó: *A konszolidáció kezdete*, 92.

²² Paksy: *Választások Bethlen-módra*, 96.

²³ Itt nem értünk egyet a *Magyarországi pártprogramok 1919–1944* című kötet 67. oldalán lévő 3. sz. lábjegyzettel.

ipari és a mezőgazdasági munkások „megfelelő díjazását” is szorgalmazták. A gazdák és a mezőgazdasági munkások érdekeinek védelmére „földművelési kamarák” létrehozását kívánták, „hatósági jogkörrel és egyenlő választójoggal. A munkások és a munkaadók közt felmerülő vitás kérdésekben a független választott bíróság döntsön.” E programpontok jogos szociális és demokratikus követelések voltak. Ezek szintén szoros összefüggésben álltak az ellenzéki '48-as Kisgazdapárt szociális követeléseivel. Nem elsősorban a gazdag- és középparasztság érdekeit képviselték, hanem a kis- és szegényparasztokét, illetve a nincstelenekét is. Megvalósításuk jelentősen hozzájárult volna a nagy társadalmi feszültségek csökkentéséhez, a parasztság helyzetének javításához, a mezőgazdaság fejlődéséhez, a parasztság polgárosodásához.

A földreformra vonatkozó utolsó két pont követelte, hogy a külföldre, „különösen Amerikába” kivándoroltakat telepítsék haza. Ennek érdekében a parlament a '20-as évek első felében jelentős erőfeszítéseket tett. A program végül külön kiemelte, hogy a birtokreform keretében „elsősorban a háborúban tényleg részt vett földműves és földmunkás katonák és a háborúban elesett katonák árvái és özvegyei jussanak földhöz”.

Ha ezt a hat pontot együtt vizsgáljuk mint a földreformtörvény végrehajtásával kapcsolatos követeléseket, akkor nem fogadhatjuk el Paksy állítását, hogy ezeket „általánosságban” fogalmazták meg.²⁴ E követelések – megvalósításuk esetén – a földreformtörvény demokratikusabb és gyorsabb végrehajtását segítették volna, ahogy Nagyatádi Szabó és a párt agrár-demokrata szárnya ezt később is követelte. Az árutermelő parasztság helyzetének javítása érdekében követelték még a kisüstök részére a szeszfőzési, illetve a magánhasználatra való dohánytermesztési jog engedélyezését.

A 16. pont követelte az igazságos és progresszív adózást. Ennek részeként azt is, hogy a külföldön élő magyarok „kétszeres adót fizessenek”. Tiltakoztak a földérték-adó bevezetése ellen, itt is követelték a „háborús vagyonok erős megadóztatását, [...] a létminimum adómentességét és a többgyermekes családok részére adókedvezmények biztosítását”. Mint látjuk, ez a követelés is rímelt a '48-as Kisgazdapárt megfelelő követeléseire, ha valamivel mérsékeltebb is azoknál.

A program ezt követően a „keresztény kereskedelem és pénzpiac”, illetve a „keresztény ipar megerősítését, [...] az iparosok hitelügyeinek rendezését, [...] a kisiparos-szövetkezetek állami támogatással való szaporítását, [...] a börze megrendszabályozását, a papírgabona eltörlését” követelte, „úgy, hogy csak kész áruk képezhessék a börzén adásvétel tárgyát”. Paksy azt állítja: e követelések a „kereszténység és a fajvédelem jegyében” születtek.²⁵ Szerintünk e követelések elsősorban a pénztőke megrendszabályozását sürgették. Mivel nem erőszakos eszközökkel kívántak beavatkozni a gazdasági élet e területeire – még nem a „fajvédelem jegyében” íródtak. E gondolatok már korábban az újkonzervatív-agrárius Magyar Gazdaszövetség programjaiban és az Országos Földművespárt 1918. decemberi programjában is megfogalmazódtak. E programpontok megvalósítását a fogyasztási, értékesítési és hitelszövetkezetek, illetve a kisiparos-szövetkezetek állami támogatásával kívánták segíteni. Tehát itt a dán típusú szövetkezeti modell megteremtéséről is szó volt, amely a parasztság és a kisiparosok kizsákmányolási lehetőségeinek a csökkentését eredményezte volna.

Külön pont követelte a „mezőgazdasági és ipari munkásság védelmét erőteljes népjóléti intézmények megteremtésével, továbbá aggkor- és balesetbiztosítást”. Tehát e program az ipari munkásság szociális helyzetének javításáért is kiállt. A baleset-biztosítás mellett az

²⁴ Paksy: *Választások Bethlen-módra*, 96.

²⁵ Paksy: *Választások Bethlen-módra*, 96.

öregkori nyugdíj megadását is sürgette. Ide tartozik az a javaslat, amely követelte a „rokkant katonák és családtagjaik, valamint a hadiözvegyek és hadiárvaik állami támogatásának” törvénnyel való sürgős megoldását. Ezek a pontok is összefüggésben voltak a '48-as Kisgazdapárt követeléseivel is, hiszen sok százezer család szociális helyzetének javítását ígérték.

A program hadügyi kérdésekkel is foglalkozott, a nemzeti hadsereg „rövid tartamú tényleges” szolgálton alapuló felépítését sürgette. A katonák „hazafias szellemének biztosítását, [...] minden politizálástól való eltiltását és a feljebbvalók részéről emberséges” bánásmód betartását követelte. Ez tehát a hadsereg politikától való eltiltását és humanizálását sürgette.

Paksy azt írja, hogy a program követelte a „valláserkölcös nevelés” védelmét és reformját.²⁶ Ez így nem pontos: a valláserkölcös védelmét, illetve az önkormányzatot és a létfenntartás biztosítását az összes egyház részére kívánta biztosítani. Tehát az összes egyház, azaz nem csak a keresztény egyházak autonómiáját sürgették. Igaz, ezt a követelést a 25. pont így ismételte meg: „Követeljük az 1848: XX. tc. végrehajtását és a keresztény felekezetek önkormányzatát és egyenlő támogatását az állam által.”

A program támogatta az „iskolákban a valláserkölcös nevelést és a nép- és középfokú oktatásnak korszerű reformját”. Úgy gondoljuk, hogy ez utóbbin van a hangsúly: az oktatás korszerű reformján. Ez a program pont lett a klebelsbergi oktatási reformok kiindulópontja.²⁷

Külön pontok foglalkoztak a közigazgatás kérdéskörével. Az egyik követelte a köztisztviselők státusának rendezését és „szolgálati pragmatikájuk megalkotását”. Ezt a választások után megalakult harmadik Bethlen-kormány meg is alkotta. Sürgették az államigazgatás egyszerűsítését úgy, hogy kevesebb hivatal és hivatalnok intézze a nép panaszait emberségesen, gyorsan és igazságosan. Egyszerűbb adótörvényeket is akartak. Követelték a „jogvédelem olcsóbbá és igazságosabbá tételét”. Ezek a javaslatok az államigazgatás, a jogvédelem és a közigazgatás demokratizálását szorgalmazták. A kevesebb hivatalnok követelését a választások után a kormány a B-listázásokkal oldotta meg.

A 30. pont követelte „az ország erkölcsi és gazdasági életére kártékony bevándoroltak azonnali kiutasítását, az uzsora, a csalás, sikkasztás, hamis bukás, hamis eskü, rágalmozás és leánykereskedelem kiirtása s az erkölcsrontó sajtó megfékezése céljából a büntetőtörvénykönyv szigorítását”. Ezt a pontot Paksy is szó szerint idézi annak bizonyítására, hogy a „keresztény gazdasági és társadalmi befolyás erősítésének folytonos hangoztatása a párt zsidókérdésre adott válaszát jelentette, de ezenkívül is több pontban félreérthetetlenül fogalmazott”. Ezekkel ellentétben e gondolatsor elején Paksy megjegyezte: „...a program került az antiszemita kitételeket, nem is használta a »zsidó« kifejezést.”²⁸ Paksy véleményével több okból sem értünk egyet. Először is e gondolatsor – mint láttuk – önellentmondást tartalmaz. Másodszor a keresztény jelző többszöri használata és a 30. pont megfogalmazása nem a „párt zsidókérdésre adott válaszát” jelentette. E pont ugyanis csak a „kártékony bevándoroltak” kiutasításáról szól úgy, hogy konkrétan megfogalmazza az elkövethető bűnöket. Nem a zsidó és nem is a liberális, hanem csak az erkölcsrontó sajtó megbüntetéséről írt. Harmadszor Paksy nem bizonyította azt a megállapítását, hogy e program a zsidókérdésről „több pontban félreérthetetlenül fogalmaz”. E kérdés tisztázását fontosnak tartjuk. Az Egységes Párt vezetőinek és képviselőinek többsége ellenezte a felekezeti gyűlölködést

²⁶ Paksy: *Választások Bethlen-módra*, 96.

²⁷ Erre utalt már: *Magyarországi pártprogramok 1919–1944*, 67. (8. lábjegyzet)

²⁸ Paksy: *Választások Bethlen-módra*, 96–97.

és az antiszemitizmust (kivéve a Gömbös által vezetett fajvédő csoportot, ők azonban törpe kisebbséget alkottak a Kisgazdapártban és az Egységes Pártban is).

A program zárópontja kimondja: a párt megválasztott képviselői „kötelesek kerületükben gyakran megfordulni s a legszegényebb polgárok kívánságait és kérelmeit is meghallgatni és orvosolni”. Itt kijelentették: „Azt a képviselőt, aki [...] programunkat megszegi, törvényhozási úton kívánjuk kényszeríteni arra, hogy képviselői mandátumát választóinak visszaadja.” Ezzel Nagyatádi Szabó és a párt agrár-demokrata szárnya a Kisgazdapárt Egységes Párttá bővítésének időszakába belépettetek akarta e program végrehajtására szorítani.

Paksy elismeri, hogy e program a „korábbi Nagyatádi-féle Kisgazdapárt programján alapult. Több ponton azonban általánosabban fogalmazták meg, hogy a párton belüli ellentétes érdekeket kiegyensúlyozzák.”²⁹ Ez – mint láttuk – nem fedí a valóságot.

Az Egységes Párt programjának még alaposabb elemzése megköveteli, hogy megvizsgáljuk, hogyan tükröződik az a képviselőjelöltek választási szórólapjain. Erre jó példa Tankovics János *Mit akar a Keresztény Kisgazda-, Földműves-és Polgári Párt?* című választási röplapja. Ő Nagyatádi Szabó veje volt és malomtulajdonos, aki Somogy megyében, a kaposmérői választókerületben indult képviselőjelöltként. E röplap Budapesten készült a Pátria nyomdában. Ez azt bizonyítja, hogy az Egységes Párt hivatalos képviselőjelöltjeinek választási röplapjait valószínűleg egységesen a fővárosban készítették el.

E röplapon lévő programpontok lényegében megegyeztek az Egységes Párt fenti követeléseivel. Mégis kimutatható néhány lényeges különbség a kettő között. A legfontosabb az, hogy a *keresztény* jelzőt a röplapon csak egyszer találjuk meg, azt is csak az Egységes Párt nevében. Még fontosabb különbség, hogy e röplapon egyszer sem írták le a *keresztény-nemzeti* jelzőt. Ez liberális, agrár-demokrata jellegét bizonyítja. Ugyanakkor már nem követeli a községenkénti titkos választójogot, de a felsőház reformját sem. A miért kérdésére – egyelőre – nem tudjuk a választ. Talán ezek helyett írták: a párt azt akarja, hogy a „krisztusi erkölcsök alapján épüljön újra egész társadalmi, gazdasági és állami életünk!” Ez nem azonos a keresztény nemzeti jelzővel. Ez – ebben az összefüggésben – elsősorban a társadalmi és a szociális igazságosságot jelenti. Ahogy ezt a követelés utáni mondat egyértelművé teszi: „A drágaságot letörni s az uzsorát és a kisemberek kiszípolozását minden lehető eszközzel meg akarja akadályozni!” E követelés antikapitalista jellegű.

E röplap a földbirtokreform törvény „minél gyorsabban” való végrehajtását követelte, és azt is, hogy a „házhelyeken építkező kisemberek az építőanyag beszerzésénél támogatást kapjanak”. Tiltakozott „minden rekvirálás ellen, amit más pártok akarnak. Meg akarta akadályozni, hogy a gabonatermést rekvirálják és maximálják.” Ellenben gondoskodni kívánt az „olcsó lisztről a szegényebb osztály részére”. A gabonatermés újbóli rekvirálását elsősorban az MSZDP követelte, mert a felpörgő infláció miatt rohamosan emelkedtek a liszt és az élelmiszerek árai, ami a bérből élő munkások táplálkozását rontotta. A rekvirálások újbóli bevezetése elleni tiltakozás az árutermelő parasztság érdekeit szolgálta, mert a szabadforgalomban magasabb árakon keltek el a mezőgazdasági termékek, és így növekedtek a bevételeik.

A röplap a pártprogramnál konkrétan követelte a „forgalmi adó mielőbbi eltörlését s igazságos, arányos és egyenes adórendszert [...] A háborúban szerzett többmillió új vagyont az külön vagyonadó alá” vonását sürgette. Tehát nem elégedett meg az 1921 augusztusában meghozott ún. ingó- és ingatlan vagyonadóval, hanem a hadimilliomosoktól újabb vagyonadót követelt. E programpont is antikapitalista jellegű.

²⁹ Paksy: *Választások Bethlen-módra*, 96.

A mezőgazdaság fejlesztése érdekében a „gazdasági oktatást, a nemesített vetőmagvak, és műtrágyák népszerűsítését” akarta. Az ipar és a kereskedelem fejlesztése, a közigazgatás korszerű reformja mellett a közmunkák nagyarányú megindítását sürgette, hogy a „munkanélküliség megszűnjön”. A korona további elértéktelenedését és a pénzügyi stabilizációt az állami takarékoskodás mellett az „ipar, kereskedelem és termelés erőteljes fellendítésével” kívánta elérni. Jól látta, hogy a gyapjútermelésünk itthoni feldolgozásához korszerű textilipart kell teremteni, a magyar bornak pedig külföldi piacokat kell szerezni. Egységet akart teremteni a parasztság és a munkásság, az iparosok és az értelmiségiek között, azért, hogy „leketlen agitátorok osztályharcot ne szíthassanak”. Tankovics János választási röplapja a végén még azt is állította, hogy egyedül a „Kisgazda-, Földműves- és Polgári Párt tudja megmenteni az országot az új, mindent elpusztító felfordulástól és a bolsevizmustól”.³⁰ Ez utóbbi két idézet, mint láttuk, nem szerepelt az országos programban.

Összegezve véleményünket: az Egységes Párt 1922-es választási programja nagyrészt a volt Kisgazdapárt 1921 őszi aktualizált liberális–agrárdemokrata programpontjaira épült. Ugyanakkor az 1922. április 11-én alakult ellenzéki '48-as Kisgazdapárt programpontjainak egy részét is átvenni kényszerültek, hogy annak támogatottságát csökkentsék. A volt Kisgazdapárt programjának kiegészítését 1922. április közepén a vezetőség tudtával és a szakértő politikusok javaslatai alapján Gömbös mint ügyvezető elnök szervezte. E módosítások lényege az volt, hogy a háború és a forradalmak utáni Magyarországot „keresztény–keresztény nemzeti alapon” akarta megszervezni. Ezzel szemben láttuk, hogy Tankovics központilag készített röplapjában egyáltalán nem hivatkozott erre. Ezért ez nem jelenthette a program antiszemita jellegét. Ugyanakkor a pártprogram lehetőséget teremtett az Egységes Párt fajvédő csoportjának, hogy antiszemita nézeteit hangoztathassa.

E program nem mondható konzervatívnak sem: inkább a volt Kisgazdapárt liberális–agrárdemokrata és az újkonzervatív–agrárius programpontjainak sajátos egyvelege volt. Az országos programnál Tankovics röplapja azonban liberálisabb és demokratikusabb volt. Ez azt bizonyítja, hogy a párt liberális–agrárdemokrata szárnya nem adta fel saját programját.

Megállapíthatjuk, hogy az Egységes Párt 1922-es választási programja az ország és a társadalom legszélesebb rétegeinek valóságos problémáira igyekezett válaszokat adni. E pontok között többségben voltak a gazdasági és a szociális kérdésekre adott válaszok, amelyek elsősorban foglalkoztatták az embereket: a földreform gyors végrehajtását, a házhelyek kiosztását, a hadirokkantak, -özvegyek és -árvák megsegítését, a szociális helyzet javítását ígérték. Társadalmi osztályokon átívelő nemzeti összefogást, békét, rendet, munkát és kenyeret ígértek. Ezek nemcsak a középrétegeknek, a gazdag- és középparasztságnak, illetve a polgárságnak, hanem a nincstelen és szegényparasztságnak, illetve a kisiparosságnak és a zsidóság egy részének is megfeleltek. Ezért a társadalmi csoportok tagjai közül is sokan szavaztak erre a programra, az Egységes Pártra. Ez is hozzájárult az Egységes Párt 1922-es választási sikeréhez. A döntő azonban a nyílt szavazás bevezetése, a kormány, a közigazgatás, a csendőrség és a rendőrség választási beavatkozásai voltak. Ezért antidemokratikus választási győzelemről, egy autoriter rendszer kialakításának első – de igen lényeges – lépéséről beszélhetünk.

E téma kutatását nem tekintjük lezártnak: az igazság kiderítése csak további széleskörű kutatásokkal lehetséges. A Tankovics-féle választási röplap alapján ki kell majd deríteni,

³⁰ Somogy Megyei Levéltár. IV. 405. Somogy Vármegye Alispánjának iratai, b./ Közigazgatási iratok, 9378/1922. Először publikálta: Sipos József: *Nagyatádi Szabó István és az 1922-es választások Somogyban*. In: Szántó László (szerk.): *Levéltári Évkönyv 33. Somogy megye múltjából*. Kaposvár, 2002. 198.

hogyan az Egységes Párt többi hivatalos jelöltje is ezekkel a programpontokkal kampányolt-e, vagy csak az agrárdemokraták. Fontos kérdés, hogy milyen röplapokkal kampányoltak az Egységes Párt fajvédő jelöltjei, mint például Gömbös Gyula vagy akkori barátja, Zsilinszky Endre. A későbbi kutatásoknak azt is tisztázni kell, milyen röplapokkal kampányoltak az Egységes Párt nem hivatalos jelöltjei, mint például Tankovics János ellenfele, gróf Somsich Miklós. Ez a terület is várja a fiatal kutatókat, akik – remélhetőleg – új szempontokkal gazdagítják majd e téma további kutatását.